

მ. ვ. ბაქმეძე

ქლასთა ბრძოლა
ანტიურ ქვეყანაში

თბილისი

საბჭოთა კავშირის გამომცემლობა

1933

მ. ვ. ბაქენძი

კლასთა ბრძოლა ანტიურ ქვეყანაში

საზოგადოებრივ ფორმაციათა ისტორია

21279

თფილისი
საზოგადოებრივ ფორმაციათა
1933

სახელგამის 1-ლი სტამბა
პლენანოვის გამზირი № 91.
მთავლ. რწმ. № ა — 481
შეკვ. № 1004. ტირაჟი 4000.

შესავალი

საბჭოთა მკითხველების ფართო მასა სუსტად იცნობს ანტიურ ქვეყანას. ეს აიხსნება მთელი რიგი მიზეზებით: ჯერ ერთი, დრო ძალზე შორეულია თანამედროებისათვის, მეორე, ის რომ კაცობრიობის ისტორიის ამ ეპოქის ლიტერატურა ვერაფერს აძლევს მკითხველს, რომელსაც უდროობის გამო საშუალება არ აქვს ღრმა, სპეციალური მუშაობა აწარმოოს ამ საკითხზე.

მართალია, ბურჟუაზიული ისტორიის მეცნიერება დიდ დროს ანდომებდა და ეხლაც დიდი ყურადღებით ეპყრობა ანტიურ ისტორიის შესწავლას. ამის წყალობით ჩვენ მოგვეპოვა რი ქვეყნის შესახებ დიდი რაოდენობა მრავალი სახის ლიტერატურისა, დაწყებული სკოლის სახელმძღვანელოებიდან გათავისუფლებულ მოდენივე ათასფურცლიან კაპიტალური შრომებით, მაგრამ აღსანიშნავია, რომ მთელ ამ ლიტერატურას, გავსებულს ფაქტების დაუსრულებელი სერიით, არ შეუძლია მოგვცეს მთავარი რამ— ანტიური (მონათფლობელური) საზოგადოების წარმოშობის, განვითარების და დასრულების ძირითადი კანონები. რაც შეეხება თანამედროვე შრომებს, რომელიც იწერება საზოგადოებრივ ფორმაციათა ისტორიაზე, მათში ან სულ არაფერია თქმული ამ საკითხის შესახებ, ან თუ არის, რამოდენიმე არაფრისმთქმელი ფრაზა.

ამ ბროშურის ამოცანაა, არ შეჩერდეს ისტორიის ფაქტების უბრალო აღწერაზე, არამედ მოგვცეს მონათფლობელური საზოგადოების განვითარების ნარკვევი და კლასთა ბრძოლის კონკრეტული მაგალითებით გამოარკვიოს ძირითადი ფაზისი მისი წარმოშობის, განვითარების და დასრულებისა.

თავი პირველი

ხმელთაშუა ზღვის აუზი ისეთ მხარეს წარმოადგენდა, სადაც ანტიურმა საზოგადოებამ განვითარების უმაღლეს წერტილს მიაღწია. აქ წარმოიშვენ და განვითარდნ ბრწყინვალე მონათფლობელური სახელმწიფოები, რომელთა შორის ყველაზე უფრო თვალსაჩინო ათენი იყო, შემდეგში მაკედონია ბალკანეთის ნახევარკუნძულზე, კართაგენი ჩრდილო აფრიკაში და რომი აპენინის ნახევარკუნძულზე, რომელმაც თავის განვითარების უძლიერეს ეტაპზე დაიმორჩილა მთელი ხმელთაშუა ზღვის აუზი და უახლოესი ქვეყნები შოტლანდიიდან მესოპოტამიამდე.

ეხლა შევეცადოთ რაც შეიძლება მეტი ყურადღებით გადავხედოთ პროცესს მონათფლობელურ საზოგადოების წარმოშობის, განვითარების და დაცემისას.

პირველი ცნობები, რომელიც ჩვენ მოგვეპოება ხმელთაშუა ზღვის ქვეყნების სოციალურ-ეკონომიური სტრუქტურის შესახებ მონათფლობელურ მეურნეობის წარმოშობის წინა პერიოდში, გვამცნობს რომ იქ არსებობდა პატრიარქალურ-საგვარეულო თემური წყობა. იგი უკვე დაშლის პერიოდში იმყოფებოდა. ტრიანი თემური ორგანიზაცია დაიშალა.

ამ უკანასკნელიდან წარმოიშვა ორი კლასი: ერთი მხრივ ეკონომიურად ძლიერი მიწათფლობელნი, რომელთა ხელშიც დაგროვილი იყო დიდი რაოდენობა მატერიალური შესაძლებლობის, რის გამოც ისინი თანდათანობით იხვეჭდნ პოლიტიკურ ძალაუფლებას, რომელიც ადრე თემს ეკუთნოდა, მეორე მხრივ — უძლური გლეხობის მასა დამოკიდებული პირველზე. პოემები „ილიადა“ და „ოდისეა“, ძველი საბერძნეთის ეპოსი ¹⁾ გვიხატავს ნათელ სურათს თემის დაშლის ნიადაგზე წარმოშობილ ეკონომიურ და პოლიტიკურ უთანასწორობისას. ფეოდალიზმის ჩასახვას პატრიარქალურ-საგვარეულო თემის დაშლა დაედო საფუძვლად.

„ილიადა“ს და „ოდისეი“ს „კეთილშობილ ღვთისნიერ“ ბრძანებელთა მეურნეობა ძალზე გვაგონებს საშუალო საუკუნეების ციხე-კოშკების ნატურალურ სახარკო მეურნეობას, ისე როგორც თვით გმირები ძალზე გვანან საშუალო საუკუნეების ფეოდალ-რაინდებს. სამარ-

¹⁾ პოემებში მოცემულია ძველი საბერძნეთის ზნე-ჩვეულებები.

თლიანად უწოდებენ ზოგიერთები ამ ხანას ანტიურ საშუალო საუკუნეს. საბერძნეთი, მართლაც მიდიოდა გაფეოდალების გზით, მიუხედავად ამისა ფეოდალიზმის დასრულებული სახე ანტიურ ქვეყანას არ ცოდნია. **გაფეოდალების პროცესი შეწყდა და ფეოდალურ საზოგადოების ნაცვლად წარმოიშვა მონათფლობელური საზოგადოება;** კარჩაკეტილ ნატურალურ მეურნეობის მაგივრად ინტენსიური ვაჭრობა განვითარდა, ნახევრადამოუკიდებელ გლეხობის წვრილ დაქუცმაცებულ მეურნეობის მაგივრად წარმოიშვა დიდი ძლიერი მეურნეობა ბაზრისთვის მომუშავე მონების ლატიფუნდიებისა (მსხვილი მამული); ციხე-კოშკების მახლობელ პატარა მოსახლეობის ნაცვლად გაშენდა უზარმაზარი ქალაქები ზოგჯერ ასეული ათასი მცხოვრებით. წარმოიშვა ბრწყინვალე ანტიური კულტურა, აზროვნება და მეცნიერება, რომელსაც საშუალო საუკუნეთა უკანასკნელი წლების ხელოვნება და მეცნიერებაც ვერ შეედრება.

რით უნდა ავხსნათ ასეთი ცვლილება?

ხმელთაშუა ზღვის აუზის აღმოსავლეთით, ტიგრისა და ეფრატის შუა, გადაჭიმულია ფართო მხარე მესოპოტამიად წოდებული. მშვენიერმა გეოგრაფიულმა მდებარეობამ და ისტორიული პირობების თავისებურობამ ხელი შეუწყო საწარმოო ძალთა მწრაფლ განვითარებას ამ მხარეში. აქ ძალიან ადრე წარმოიშვა შრომის საზოგადოებრივი განაწილება, ძალიან ადრე მოხდა საზოგადოების გათიშვა მოწინააღმდეგე კლასებათ, ცალკეულ პიროვნებების ხელში თავი მოიყარა დიდძალმა ქონებამ, რომელთაც საშუალება ქონდათ ეწარმოებიათ ინტენსიური გაცვლა-გამოცვლა.

ორი ათასი წლის წინად ჩვენს ერამდე ბაბილონი (ჭრთ-ერთი სახელმწიფოა, რომელიც მესოპოტამიის ტერიტორიაზე წარმოიშვა) იყო მხარე დიდი ვაჭრობის. სავაჭრო კაპიტალს, რომელიც წარმოიშვა და განვითარდა მესოპოტამიაში და რომელიც უდიდეს ეკონომიურ ძალად იქცა, არ შეიძლება გავლენა არ მოეხდინა მეზობელ ქვეყნებზე, გავლენა სოციალ-ეკონომიური განვითარების დონის მიხედვით. ჯერ კიდევ X-XII საუკუნით ადრე ჩვენს ერამდე, აღმოსავლეთის სავაჭრო კაპიტალი, ხმელთაშუა ზღვის სანაპიროებზე, სირიაში განმტკიცდა. ხმელთაშუა ზღვის აუზი თავისი გეოგრაფიული პირობებით — შეჭრილ-გამოჭრილი ნაპირით, კუნძულების დიდი რაოდენობით, დიდძალი მოხერხებული ნავთსადგურით, **კლიმატიური პირობების მრავალგვარობით** — ხელსაყრელი პირობა იყო სავაჭრო კაპიტალის განვითარებისათვის, რომელსაც შეეძლო ესარგებლა ზღვით, როგორც საუკეთესო სატრანსპორტო საშუალებით და ფართო გასაქანი მიეცა თავის მოქმედებისათვის.

პირველობა ხმელთაშუა ზღვის ვაჭრობაში მე-X და მე-VIII საუკუნემდე ფინიკელების ხელთ იყო, რომლებიც სირიისა და პალესტინის ნაპირებზე ბინადრობდნენ, მე-VIII საუკუნიდან ვაჭრობის ფერხულში ებმებიან ბერძნები, რომლებიც მცირე აზიის ნაპირებსა და ბალკანეთის ნახევარკუნძულზე ცხოვრობდნენ. ფინიკელებისა და ბერძნების სავაჭრო კოლონიებმა თანდათან მოიცვეს ხმელთაშუა ზღვის აუზის მთელი სანაპიროები დონის სათავედან გიბრალტარის სრუტემდე. ხმელთაშუა ზღვა კერა გახდა გაცხარებული ვაჭრობის. მაგრამ რა სახის იყო ეს ვაჭრობა?

ვაჭრობა ზედმეტი საქონლის არსებობას გულისხმობს, რომელიც აღემატება პროდუქტის რაოდენობას დახარჯულს უშუალო მწარმოებელზე (გლახი იქნება ის, მესაქონლე თუ ხელოსანი) დახარჯული ენერჯის აღსადგენად. სწორედ ასეთი ზედმეტი პროდუქტი არ გააჩნდათ ხმელთაშუა ზღვის ქვეყნების მცხოვრებლებს. დიდი რაოდენობა წვრილ მიწათმომქმედთა ნატურალურ მეურნეობის პირობებში ცხოვრობდა და არავითარ შრომის განაწილებას იქ ადგილი არ ჰქონდა. ის მცირეოდენი ზედმეტი რამ, რომელიც მათ შეიძლება დარჩენოდათ, მსხვილ მიწათფლობელებისა და არისტოკრატების ხელში მიდიოდა, ეს უკანასკნელნი კი იმორჩილებდნენ მათ ეკონომიურად და პოლიტიკურად.

მაგრამ არც ამ ახლადჩასახულ მიწის მეპატრონე არისტოკრატის გააჩნდა მუდმივ გაცვლა-გამოცვლისათვის ზედმეტი საქონელი. ის, რასაც იგი ღებულობდა თავის მეურნეობისაგან და მასზე დამოკიდებულ გლახობისაგან, მხოლოდ და მხოლოდ მის პირად მოთხოვნილებას თუ დააკმაყოფილებდა. რა თქმა უნდა ზოგჯერ შეიძლებოდა რაიმეს გაყიდვა, მაგრამ ეს სრულიად არ კმაროდა რეგულარულ და ინტენსიურ ვაჭრობისათვის, რომელსაც ადგილი ქონდა ხმელთაშუა ზღვის მხარეში.

მარქსი თავის დროზე აღნიშნავდა, რომ სავაჭრო კაპიტალი ყველა ქვეყნის მეურნეობას ეგუება თუ გაუჯდა მას ძვალსა და რბილშიო.

მაშასადამე, სავაჭრო კაპიტალს უნდა მოენახა საქონლის ახალი წყაროები. ასევე მოხდა. აქაც (თუ პროდუქტი ვერ იქცა საქონლად შრომის საზოგადოებრივ განაწილების საფუძველზე, აშკარა ძალადობის გზით იგი მაინც იქცა საქონლად) სავაჭრო ბრუნვაში მოექცა არა ზედმეტი პროდუქტი, შექმნილი უშუალო მწარმოებლის მიერ, არამედ ის აუცილებელი ნაწილი პროდუქტისა, რომელიც საჭირო იყო უშუალო მწარმოებლის ენერჯის აღსადგენად. ასე ამგვარად წარმოიშვა და დაიწყო განვითარება სავაჭრო კაპიტალმა ხმელთაშუა ზღვის აუზში. არა ეკონომიური განვითარების გზით, არამედ აშკარა ცარცვა-

გლეჯით ვითარდებოდა ვაჭრობის პირველი ნაბიჯები ხმელთაშუა ზღვის მხარეში.

პირველი ვაჭრები უფრო ზღვის ყაჩაღები იყვნენ, ვიდრე ვაჭრები. „ილიადა“ში და „ოდისეა“ში მოცემული მთელი რიგი ფაქტები ცხადყოფენ ყაჩაღ-ვაჭრების მიერ ჩადენილ ცარცვა-გლეჯას. აშკარა ცარცვა არც შემდეგში გადის სცენიდან, მხოლოდ უფრო ორგანიზაციულ და ფართო ხასიათს ღებულობს. მაგალითად: მე-VII საუკუნეში კუნძულ სამოსის ფლოტი, რომელიც იმ დროის დიდ საზღვაო ძლიერებას წარმოადგენდა, თავისი ყაჩაღური თავდასხმებით თავზარს სცემდა ყველა ახლობელ ზღვებს.

ათინელების მიერ პელოპონესის ომის¹⁾ დროს (მე VI-საუკუნის დასასრულს და მე-V საუკუნის დასაწყისს ჩვენს ერამდე) შემოღებული იქნა მათ წინააღმდეგ აჯანყებულ მოკავშირე ქალაქების მცხოვრებთა მასიური გაყიდვა მონებად, ქონების სრული კონფისკაციით. სამხედრო ნადავლი დიდ როლს თამაშობდა რომის რესპუბლიკების სამეურნეო ცხოვრებაში მთელი მისი არსებობის გასწვრივ. მაგრამ არ უნდა ვიფიქროთ, რომ ეკონომიური გათიშვა მხოლოდ ომისაგან და ძალადობისაგან გამოწვეულ ცარცვა-გლეჯაში გამოიხატებოდა. პირიქით ბოლოს მან მშვიდობიანი და ინტენსიური ხასიათი მიიღო.

დაპყრობილი მხარე დაბეგრული იქნა დიდი გადასახადებით, რომელსაც შეუბრალებლად აგლეჯდენ დამორჩილებულ მცხოვრებლებს. მართალია, მხარე სრულიად იფიტებოდა ისევე როგორც ომის დროს, მაგრამ მისი გამოყენება შეიძლებოდა საკმაოდ დიდ ხანს და უფრო მეტი სარგებლით ცარცვა-გლეჯის გზით. ვარდა ამისა, ერთ-ერთ მიზეზად ხმელთაშუა ზღვის აუზში სავაჭრო კაპიტალის შექრისა, უნდა ჩაითვალოს ის გარემოება, რომ მიწის არისტოკრატის გაბატონებული კლასი, თუ უწინ მასზე დამოკიდებული მოსახლეობისგან პროდუქტის ზედმეტი ნაწილით კმაყოფილდებოდა და უტოვებდა მათ გამოკვებისათვის და მეურნეობის საჭიროებისათვის აუცილებელ რაოდენობას, ეხლა შეუბრალებელ ექსპლოატაციას ეწევა და არამც თუ გლეხობის მეურნეობა მიყავს განადგურებამდე, არამედ თვით გლეხობასაც მონებად ჰყიდის.

სავაჭრო კაპიტალმა, როგორც ბუმბერაზმა პარაზიტმა, შეიპყრო ხმელთაშუა ზღვის მთელი აუზი, რომლის ნაპირებზედაც გაშენდა უამრავი სავაჭრო ქალაქები. ამ ქალაქების გაერთიანებამ სავაჭრო სახელმწიფოები წარმოშვა. ამ ქალაქებში ჩაისახა პირველად ანტიური კულტურა. ანტიური სავაჭრო კაპიტალი მტაცებლობით ვითარ-

1) პელოპონესის ომი ხმელთაშუა ზღვის აღმოსავლეთის ბატონობისათვის წარმოებდა ათენის და პელოპონესის ქალაქთა კავშირს შორის.

დებოდა. მისი არსებობა დაკავშირებული იყო ყველა იმ მხარეების გაპარტახებაზე, სადაც კი მას საშუალება ჰქონდა შექრილიყო. მან ამოწურა მთელი მწარმოებელი ძალა ხმელთაშუა ზღვის აუზის. მის ამოწურვასთან ისიც უნდა გამქრალიყო. ასეც მოხდებოდა, რომ ახალ ეკონომიურ პირობებთან, რომელიც ხმელთაშუა ზღვის აუზში წამოიჭრა (აღმოსავლეთის სავაჭრო კაპიტალის შემოჭრის შედეგად), წარმოება არ შექმნილიყო, რომელიც დაკავშირებული იყო ვაჭრობასთან და რომელსაც იგი სამსახურს უწევდა. ეს ახალი წარმოება მონათფლობელური წარმოება იყო.

ანტიური სავაჭრო კაპიტალი ვითარდებოდა მისთვის სრულიად უცხო საწარმოო საფუძველზე. ამ ღრმა წინააღმდეგობამ ანტიურ საზოგადოებისამ თავი იჩინა ახალი წარმოების წარმოშობასთან ერთად.

მართლაც, ძალზე განვითარებულმა საბაზრო ურთიერთობამ დაჟინებით მოითხოვა საქონლის მოწოდების სიძლიერე. სავაჭრო კაპიტალმა შექმნა პირობები ერთეულების ხელში დაგროვილიყო დიდძალი მატერიალური სიმდიდრე. მის განკარგულებაში იყო გაპარტახებულ წვრილ მესაკუთრეთა სიმუშაო ძალა. მაგრამ ეს არ იყო მთავარი რამ — მაღალი ტექნიკა, ტექნიკა, რომელმაც შემდეგ ანალოგიურ პირობებში წარმოშვა კაპიტალისტური წარმოება. ანტიურ ქვეყანას კი მხოლოდ დაშლის გზაზე მყოფ პატრიარქალურ-საგვარეულო თემის დაბალი, პრიმიტიული ტექნიკა გააჩნდა. თავისუფალ მუშას ასეთ ტექნიკურ ფონზე არ შეეძლო ზედმეტი ღირებულების შექმნა. მის მიერ შექმნილი პროდუქტი მხოლოდ მის პირად მოთხოვნილებას თუ დააკმაყოფილებდა. მაშასადამე, მსხვილ წარმოებას, რომელიც მიჩნეული იყო საქონლის მოსამარაგებლად ბაზრისათვის ანტიურ ტექნიკის პირობებში, შეეძლო შეექმნა ზედმეტი ღირებულება არა ზედმეტის ანგარშზე, არამედ იმ აუცილებელ შრომაზე, რომელიც იხარჯებოდა მწარმოებლის მიერ. მას შეეძლო არსებობა და არსებობდა კიდევ მასში მომუშავე ხალხის სიცოცხლის დღითი-დღე შემოკლებით, ამისათვის კი ის უნდა დაყრდნობოდა მონების შრომას.

მხოლოდ ბორკილში და ზედამხედველის როზგის ქვეშ მყოფი მონები, რომლებიც თავის ბატონის სრულ მფლობელობაში იმყოფებოდნენ, თუ მისცემდნენ ნებას ასეთ თანდათანობით სიკვდილისას, მისი სარგებლობისათვის. მაგრამ კვლავ წამოჭრილმა მონათფლობელურმა წარმოებამ მხოლოდ შეიერთა, წინააღმდეგობის საშუალება აღარ მისცა ანტიურ საზოგადოებას. რომ ეს ასეა, ამას ყველაზე უფრო უკეთ დაგვიმტკიცებს კლასთა ბრძოლის განვითარების პროცესი ანტიურ ქვეყანაში.

თავი მეორე

ანტიური საზოგადოება გაიყო ორ ძირითად ანტაგონურ კლასად — მონებად და მონათფლობელებად. ასევე გვაქვს ჩვენ წარმოდგენილი პროცესი კლასთა ბრძოლის განვითარებისა, თითქოს ორ სიბრტყეზე.

ერთი მხრივ ჩვენ უნდა გავარჩიოთ მონების ბრძოლა მათ ექსპლოატატორ მონათფლობელებთან, მეორე მხრივ — ბრძოლა მონათფლობელთა ბანაკში, მონებისაგან წაგლეჯილ მოგებაზე. ეს ორი პროცესი ძალზე განირჩევა ერთი მეორისაგან, დიდი ზღვარია მათ შორის. როგორც ჩვენ შემდეგში დავინახავთ, არც ერთ შემთხვევაში ისინი ერთი მეორეს არ ემთხვევიან.

მონათფლობელთა კლასი არ წარმოადგენდა მთლიან ერთეულს. საქმე იმაში მდგომარეობს, რომ მონათფლობელურ საზოგადოებას შეუძლია იარსებოს მხოლოდ განუწყვეტელ დაპყრობების ხანაში. მოგება მონების სახელოსნოებისა და ლატიფუნდიების, როგორც ზემოთ დავინახეთ, შეიქმნა არა ზედმეტი პროდუქტის ანგარიშზე, არამედ მონების არაადამიანურ ექსპლოატაციის ხარჯზე. მონათფლობელური წარმოება განუწყვეტლივ სპობდა მონებს. არავითარი არსებითი განსხვავება არ ყოფილა პატრიციებსა (რომის არისტოკრატია), რომლებიც თავიანთ ბალის აუზის თევზებს კვებადენ მონების ხორციით, და იმ პატრიციებს შორის, რომლებიც მონების საშინელ ექსპლოატაციას ეწეოდნენ მაღაროებსა და პლანტაციებზე. ასე ამგვარად მონათფლობელური წარმოება რეგულარულ მუშაობისათვის საჭიროებდა განუწყვეტელ რიგებს მონებისას. ამისათვის აუცილებელი იყო ახალ-ახალი მხარის დაპყრობა, რომელთა მოსახლეობის დიდი რაოდენობა მონებად უნდა ქცეულიყვნენ.

ანტიური ქვეყნის ყველა მონათფლობელურ სახელმწიფოს აყვავებისათვის აუცილებელი პირობა იყო საზღვრების განუწყვეტელი გაფართოება. დაპყრობების დასასრული მათი არსებობის დასასრული იყო. მაშასადამე, მონათფლობელთა განკარგულებაში მუდამ უნდა ყოფილიყო შეიარაღებული ძალა, რომლის მეოხებითაც ხდებოდა დაპყრობები და იმორჩილებდნენ მონებს. მისი როლი სრულიად განსაკუთრებული იყო, იგი მონათფლობელურ სახელმწიფოს განუშორებელ ნაწილს წარმოადგენდა.

შეიარაღებული ძალის არსებობის გარეშე შეუძლებელი იყო მონათფლობელური წარმოების არსებობა. ანტიური ქვეყნის სხვადასხვა სახელმწიფოებში ეს შეიარაღებული ძალა სხვადასხვა შემადგენლობის იყო. ეს დამოკიდებული იყო ისტორიულ განვითარების თავისებურებაზე. რომის ლეგიონები უმთავრესად წვრილ მიწის მესაკუთ-

რეთაგან შედგებოდა. ათენის ჯარის დიდი ნაწილი ხელოსნებისაგან იყო. კართაგენის ჯარი კი შედგებოდა დაქირავებულ სხვადასხვა ეროვნების წარმომადგენელთაგან.

ყველა სოციალური ფენები, რომლებიც აწვდიდნენ შეიარაღებულ ძალის კადრებს, მიუხედავად იმისა, იყვენ თუ არა თითონ მონათფლობელნი, შედიოდნენ მონათფლობელურ, სახელმწიფოს სისტემაში, და იზიარებდნენ დამპყრობელობის და მონათფლობელობის სარგებლიანობას.

სრულიად ბუნებრივია რომ მათ და მსხვილ მონათფლობელებს შორის თავს იჩენდა ბრძოლა მოგების ხვედრის მომატებაზე. ერთიც და მეორეც მონების ოფლით ცხოვრობდნენ და მათ შორის ბრძოლა წარმოადგენდა ბრძოლას მსხვილსა და წვრილ მტაცებელს შორის ნადავლის გაყოფის დროს. ამ ბრძოლის ფორმა და შედეგი სხვადასხვა სახელმწიფოში სხვადასხვაგვარი იყო. ჩვენ შევჩერდეთ ამგვარი ბრძოლის კლასიკურ მაგალითზე — მსხვილ და წვრილ მიწათფლობელთა შორის ბრძოლაზე ძველ რომში.

ერთ-ერთ საფუძველს რომის სამხედრო ძლიერებისას წარმოადგენდა რომაელ გლეხთა მასა — ლეგიონერები. ესენი იყვენ წვრილი მიწათფლობელნი, რომელთა უმრავლესობაც თავის ცხოვრების უმეტეს ნაწილს სამხედრო სამსახურში ატარებდნენ, მათ მცირეოდენ მონაკვეთებს მიწისას მონები ამუშაებდნენ, ეს უკანასკნელნიც მათ ძალიან ცოტა ჰყავდათ. ყოველ გამარჯვებულ ომს მათთვის მნიშვნელოვანი სარგებლობა მოქონდა. ეს იყო სამხედრო ნადავლის ნაწილი და განსაკუთრებით — ახალი მიწები, რომელიც მათი არსებობის მთავარ წყაროს წარმოადგენდა. ასე იყო, სანამ რომის ომები აპენინის ნახევარკუნძულით განისაზღვრებოდა, მაგრამ მას შემდეგ, რაც ისინი გაშორდნენ მის საზღვრებს, სურათი შეიცვალა. მიწის მიღება ისპანიაში ან სადმე ჩრდილო აფრიკაში არ იყო დიდი სახარბიელო ლეგიონერებისათვის. ამას გარდა მათი მასიური გადასახლებაც იტალიიდან სამხედრო თვალსაზრისით მიზანშეწონილი არ იყო. მართალია, ლეგიონერი განაგრძობდა სამხედრო ნადავლის მიღებას, და უფრო მეტსაც იღებდა შედარებით, მაგრამ ომების დასასრული დიდი მონაპოვრებით არც თუ ხშირი ამბავი იყო, სამხედრო ნადავლი არ შეიძლებოდა რეგულარული შემოსავალი ყოფილიყო, ოქრო კი, რომელსაც ლეგიონერები ღებულობდნენ დიდხანს ვერ ძლებდა მათ ხელში.

მიწების შემომატებას წვრილ მიწათფლობელებზე ბოლო მოელო, პირიქით, იტალიაში მსხვილ მონათფლობელურ მეურნეობის განვითარების სახით, რომელიც ბაზარს ამარაგებდა, წვრილ მიწათფლობელებს დაუძლეველი მტერი გაუჩნდათ. წვრილი და მსხვილი მიწათფლობელნი

ძველ რომში მონების კისერზე ცხოვრობდნენ, მაგრამ საბაზრო ურთიერთობის განვითარებასთან ერთად უკანასკნელმა შთანთქა პირველი.

მსხვილი მონათფლობელი—პლანტატორი ანადგურებდა წვრილ მიწათფლობელს, რომელიც კონკურენციას უწევდა ბაზარზე; რათა გაეფართოებია თავის საბრძანებელი, ყიდულობდა წვრილ მიწათფლობელისგან მიწის ნაკვეთებს და ზოგჯერ ძალადობასაც აღვილად მიმართავდა.

მე-II საუკუნის დასაწყისიდან ჩვენს ერამდე რომის გლეხობის მატერიალური მდგომარეობა ძალზე გაუარესდა. წვრილი მიწათმფლობელები გაპარტახდნენ, სტოგებენ ან ძალზე იაფად ჰყიდიან მათ კუთვნილ მიწის მონაკვეთებს და მიდიან ქალაქში. მაგრამ ქალაქში ზემოდ აღნიშნულ მიზეზების გამო თავისუფალი შრომა არ შეიძლება ყოფილიყო გამოყენებული. და გაბოგანოებულმა გლეხობამ შექმნა ქალაქში მორალურად და მატერიალურად გადაგვარებული, დამშეული და აფორიაქებული ლუმპენ-პროლეტარიატი. აი, ამ პროცესის ფონზე იფეთქა გამძაფრებულმა კლასთა ბრძოლამ მონათფლობელთა ბანაკში.

წვრილ მონათმფლობელებს არ უნდოდათ უბრძოლველად აელოთ ხელი თავის კეთილდღეობაზე, ამას გარდა ზოგიერთი ნაწილი მსხვილ მიწათფლობელებისა სახელმწიფოს საფრთხის წინ დადგა, რადგანაც სამხედრო ძალა შესუსტდა. აი ეს გაცხარებული მოძრაობა დაემთხვა მეორე საუკუნეს ჩვენს ერამდე და ისტორიაში ცნობილია „გრაკხების რეფორმის“ სახელწოდებით.

უნდა ითქვას, რომ გრაკხები (ორი ძმა ტიბერიუსი და კაი), წარმომადგენლები იყვენ რომის პატრიციათა წარჩინებული გვარის, რომლებიც სათავეში უდგნენ წვრილ მესაკუთრეთა მოძრაობას; მისი განვითარების უმაღლეს ეტაპზე, ბურჟუაზიულ ისტორიის მიერ ძალზე გაიდეალებულ იქნენ. მათ ისინი აღიარეს როგორც ხალხოსნები, დემოკრატები და ღარიბთა დამცველნი. მაგრამ როგორც შემდეგში დავინახავთ, თუ გრაკხების შესახებ შეიძლება ვილაპარაკოთ როგორც ხალხოსნებზე და დემოკრატებზე, ეს მხოლოდ ამ სიტყვის განსაკუთრებული გაგებით.

ასოცდაცამეტ წელს (ჩვენს ერამდე) გრაკხი ტიბერიუსი, იმ დროის ყოფილი სახალხო ტრიბუნი ¹⁾ გამოვიდა წინადადებით, რათა მსხვილ მიწათფლობელებს ჩამორთმეოდათ სახელმწიფო მიწები, რომელიც მათ უკანონოდ ჰქონდათ მითვისებული და გაეყოთ ლატაკ რომაელებს შორის. მსხვილ მიწათფლობელთა დიდი უმრავლესობის

¹⁾ ტრიბუნი ერთ-ერთი საამომრჩევო თანამდებობა იყო ძველ რომში, რომლის ვალდებულებასაც ღარიბი ხალხის დაცვა შეადგენდა წარჩინებულთაგან.

ხანგრძლივი წინააღმდეგობის შემდეგ, სახალხო კრების მიერ იქნა ეს წინადადება მიღებული. ამასთანავე უნდა ითქვას, რომ გრაკხის წინადადებას ემხრობოდა ერთი ნაწილი პატრიციებისა, რომელთაც სურდათ რომის რესპუბლიკის უზრუნველყოფა სამხედრო ძალიდ. ეს კანონი შევიდა ძალაში, მის ავტორს კი ეს ფაქტი სიცოცხლეთ დაუჯდა. ტრიბუნის¹⁾ შემდეგი არჩევნების დროს იგი მოკლულ იქნა არისტოკრატების მომხრეების მიერ.

მაგრამ მოძრაობის შეჩერება უკვე აღარ შეიძლებოდა. გალატაკებულ გლეხობის მასა და ქალაქის ლუმპენ-პროლეტარიატი შეუჩერებლად გრავინავდა. ტიბერიუსის სიკვდილის 9-10 წლის შემდეგ ამ მოძრაობამ განსაკუთრებულ ძლიერებას მიაღწია და ტიბერიუსის უმცროსი ძმა კაი გრაკხი ჩაუდგა სათავეში. ამ ხნის განმავლობაში მოძრაობამ ფეხი მოიკიდა, გაღრმავდა და მიზნებიც, რომელსაც იგი ისახავდა, გაფართოვდნენ. კაი გრაკხი და მისი თანამოაზრენი არ კმაყოფილდებოდნენ წვრილ მიწათფლობელთა მატერიალური პირობების გაუმჯობესებით, არამედ მათ უნდოდათ პოლიტიკური უპირატესობის მინიჭებაც ლარიბთათვის.

აქამდე მთელი სახელმწიფოებრივი ძალაუფლება თითქოს სენატის ხელში იყო, რომელშიდაც მსხვილი მიწათფლობელნი და წარჩინებულნი შედიოდნენ. სახალხო კრება მეორეხარისხოვან როლს თამაშობდა და იქაც მდიდრების ხელში იყო გავლენა და უფლება.

გრაკხი ცდილობდა სახალხო კრებისათვის პირველობა მოეპოვებია და გაეძლიერებია მასში მოსახლეობის ლარიბი ფენების გავლენა.

რომის კანონმდებლობაში შევიდა მთელი რიგი ახალი მუხლებისა, რომლებიც მიზნად ლარიბთა პირობების გაუმჯობესებას ისახავდა. მაგალითად, მცირდებოდა სამხედრო სამსახურის ვადა, შემსუბუქებული იქნა სასჯელი საკუთრების წინააღმდეგ ჩადენილ დანაშაულისა და სხვ. ჯერ კიდევ ტიბერიუს გრაკხის დროს შემოღებული კანონი მდიდრებზე სახელმწიფო მიწების ჩამორთმევის შესახებ შეუბრალებლად ტარდებოდა ცხოვრებაში. ამას გარდა კაი გრაკხმა შეიტანა ძალზე მნიშვნელოვანი ახალი რამ, რომელიც შემდეგში განმტკიცდა რომის სინამდვილეში — ეს იყო ლარიბ მოსახლეობისთვის უსასყიდლოდ პურის დარიგება.

თუ ჩვენ კარგათ ჩაუკვირდებით გრაკხების და მის მომხრეთა მოღვაწეობას, შევნიშნავთ, რომ მათში ასახულია ანტიური საზოგადოების სოციალური სტრუქტურის თავისებურობა.

ჯერ ერთი — გრაკხებს, ამ დემოკრატ ხალხოსნებს, ამ ჩაგრულთა დამცველებს ერთი სიტყვაც არ დაუძრავთ მონების შესახებ. ეს

1) ტრიბუნების გადარჩევა ყოველწლიურად ხდებოდა.

სრულიად გასაგებია: ძველი რომის წვრილი და მსხვილი წარმოებების ხელოვნები და უღარიბესი გლეხობა ერთნაირად აწვა კისერზე მონებს. გარდა ამისა, რამდენად ცალმხრივი დემოკრატები იყვნენ გრაკები ეს შემდეგიდან სჩანს.

სურდა რა თავის მხარეზე გადმოეყვანა პრივილეგიური კლასი, სახელდობრ, მსხვილი ვაჭრები, რომელთა ინტერესები ხშირად არ ემთხვეოდნენ მსხვილ მიწათფლობელთა ინტერესებს, კაი გრაკმა გაატარა კანონი, რომლის ძალითაც ხარკის აღების უფლება რომაელების მიერ დაპყრობილ ქვეყნებში, მიყიდეს რომაელ კაპიტალისტებს, ე. ი. სხვანაირად რომ ვთქვათ, ქვეშევრდომი ხალხი ეძლეოდათ მათ გასაცარცვათ. რაც შეეხება კანონს უფასო პურის დარიგების შესახებ, ეს აშკარად ნიშნავდა იმას, რომ რომის პროლეტარიატს უნდა ეცხოვრა აშკარა პარაზიტად იმ გადასახადების ხარჯზე, რომელსაც სახელმწიფო ახდევინებდა ქვეშევრდომ ხალხებს.

მარქსი თავის დროზე სწერდა: „ძველ რომში კლასთა ბრძოლა იშლება პრივილეგიურ უმცირესობის წრეში, თავისუფალ მდიდრებსა და თავისუფალ ლატაკთა შორის, მაშინ, როდესაც მწარმოებელი მასა მონებისა მებრძოლთა პასიურ კვარცხლბეკს წარმოადგენდა“. ეს სრულიად სამართლიანად არის თქმული, ბრძოლა მდიდარ და ღარიბ რომაელებს შორის იყო მსხვილ და წვრილ მტაცებლების ბრძოლა. ამ დასკვნების სისწორეს ამტკიცებს კაი გრაკისა და მისი მიზნების ბედი. შემოიღო რა უფასოდ პურის დარიგება, მან ამით უფრო დააჩქარა თავისი მიზნების დაღუპვა.

მიეცათ რა საშუალება მიუქთათ, სახელმწიფოს ხარჯზე გამოკვების, რომის წვრილმა მესაკუთრეებმა სრულიად დაკარგეს ინტერესი მიწის ხვედრის მიღებისადმი. მართლაც, სულ ერთი იყო მათთვის იცხოვრებდნენ ისინი თავის მცირერიცხოვან მონების კისერზე თუ სახელმწიფოს ხარჯზე. მიღებული ხვედრის დიდი ნაწილი მიღებისთანავე იყიდებოდა და, რა თქმა უნდა, ხელში უვარდებოდათ კვლავ მსხვილ მესაკუთრეებს. რომის პროლეტარიატი და გაბოვანოების გზაზე დამდგარი გლეხობა წარმოების გარეშე იდგა, მაშასადამე, მათში კლასიური ინტერესი სუსტი იყო. კუჭის საკითხი იდგა პირველ რიგში და მზათ იყვნენ გადასულიყვენ მის მხარეზე, ვისგანაც მეტს მიიღებდნენ. ეს ხელსაყრელი პირობები არ გაუშვეს ხელიდან პატრიციებმა, რომ თავი გაენთავისუფლებიათ აბეზარ ტრიბუნიდან. როდესაც ერთხელ გრაკმა შეიტანა წინადადება, უღარიბეს მოსახლეობიდან შეეკმნა საზღვაო კოლონია, სენატმა ამის საპასუხოთ მოითხოვა თორმეტი კოლონიის დაარსება თვით იტალიაში. მაშინ ხალხმა არხინად შეაბრუნა ზურგი თავის ბელადს და გრაკი ერთ მუჟა თანამოაზრეებთან ერთად მოკლული იქნა სენატის მომხრეების მიერ.

პოლიტიკური და ეკონომიური მეთაურობა კვლავ მსხვილ მიწისფლობელთა ხელში გადავიდა. შედეგი იყო ის, რომ პროლეტარიატის ბრბო განაგრძობდა მოწყალების მიღებას სახელმწიფოდან, და ძველებურად გადადიოდა მის მხარეზე, ვისგანაც მეტს მოელოდა. საბოლოოდ ისინი მონარქიის ერთ-ერთ დასაყრდენ ძალად იქცნენ.

როდესაც ჩვენ კლასთა ბრძოლას ვიხილავთ ძველი რომის წვრილ და მსხვილ მიწათფლობელთა შორის, ხაზი უნდა გაუსვათ ამ მოვლენის ერთ ყველაზე უფრო საყურადღებო მომენტს, სახელდობრ: ამ ბრძოლას არ შექონდა და ვერც შეიტანდა ვერავითარ ახალს ანტიური საზოგადოების საწარმოო ურთიერთობაში. როგორც წვრილი, ისე მსხვილი წარმოების ბაზისი მონების შრომა იყო, მაშასადამე, არც ერთი მათგანის გამარჯვებას არ შეიძლებოდა მოეხდინა გავლენა საზოგადოებრივი განვითარების მომავალ ბედზე.

რომში, სადაც მთავარი წარმოება მეურნეობა იყო, მსხვილმა მიწათფლობელებმა გაიმარჯვეს; ათენში, სადაც მთავარ წარმოების დარგს ხელოსნობა წარმოადგენდა, გამარჯვება წვრილ მესაკუთრეთა მხარეზე იყო. მაგრამ დემოკრატიის ბრძანებლობა ათენში არაფრით ჯობდა პატრიციების ბრძანებლობას რომში. ისეთივე თავშეუკავებელი ლტოლვა ახალი ადგილების დაპყრობისადმი, რომელსაც თან ახლდა დაუსრულებელი ომები, ისეთივე დაუზოგავი ექსპლოატაცია დაპყრობილი ხალხის და მოკავშირეების, ისეთივე მასა მონების, ისეთივე გამოკვება დაჩაგრული ხალხის ხარჯზე ქალაქის ბრბოსი. ანტიური ქვეყნის სხვა სახელმწიფოებშიდაც, სადაც შეიარაღებულ ძალას დაქირავებულნი წარმოადგენდნენ, ასეთსავე სურათს აქვს ადგილი. მაგალითად, კართაგენში, რომთან პირველი გაუმართლებელი ბრძოლის შემდეგ, იფეთქა საშინელმა აჯანყებამ დაქირავებულ ჯარში თავის ბატონების წინააღმდეგ. მართალია ხანგრძლივი წინააღმდეგობის შემდეგ დაქირავებულები მარცხდებოდნენ, მაგრამ იყო შემთხვევები, როდესაც დაქირავებულები რჩებოდნენ გამარჯვებულნიც. ასეთ ფაქტს ადგილი ქონდა იმავე პერიოდში; ეს იყო სიცილიის კუნძულზე ქალაქ მესინაში, სადაც დაქირავებულმა ჯარმა გაიმარჯვა, მაგრამ შედეგად მივიღეთ ის, რომ გუშინდელი მოახლენი გაბატონდნენ. მესინის მონებმა მიიღეს ახალი ბატონები ჯარისკაცების სახით, რომლებიც არაფრით არ განსხვავდებოდნენ ძველი ბატონებისაგან.

ასეთი ფაქტები უამრავია ანტიური ქვეყნის ისტორიაში. ასე ამგვარად ბრძოლა მსხვილ მესაკუთრებსა და არაფრის მქონეს ან ცოტაოდნის მქონე თავისუფალ მოსახლეობის ფენასთან, რა თქმა უნდა, გამარჯვებულს სარგებლიანობას მოუტანდა, მაგრამ საზოგადოებრივი წარმოების წაწვეა წინ მას არ შეეძლო, არ შეეძლო მისი აყვანა მაღალ ტექნიკურ დონემდე, და ვერც გზას გაუწაფავდა უფრო მაღალ საზოგადოებრივ ურთიერთობას.

თავი მესამე

მეტად საინტერესო ფურცელს კლასთა ბრძოლისას ანტიურ ქვეყანაში წარმოადგენს ბრძოლა მონათფლობელებსა და მონებს შორის. ჩვენ უკვე დავინახეთ, თუ რა სახით წარმოიშვა და განვითარდა მონათფლობელური წარმოება. მთელი ანტიური კულტურა ბოლოს და ბოლოს მონების ოფლის პროდუქტი იყო. ძნელია დასახელება მონათა საერთო რიცხვის ან მისი შეფარდება თავისუფალ მცხოვრებთა რიცხვთან, ანტიური ქვეყნის უდიდეს აყვავების ეპოქაში. ეს ერთ-ერთი სადავო საკითხთაგანია ამ ეპოქის ისტორიაში. ვთქვათ, ათენისთვის ცალკეული ისტორიკოსების აზრით უნდა ყოფილიყო — ასოც—ასორმოცდაათი ათას თავისუფალ მცხოვრებზე არანაკლებ სამასსამოციათასი მონა. ზოგის აზრით ეს რიცხვი გადიდებულია, რომ მათი აზრით მონების რიცხვი არ აღემატებოდა თავისუფალ მოსახლეობის რიცხვსო. ასევე სადაოა მონების რაოდენობის გამორკვევა როგორც რომში, ისე ანტიური ქვეყნის ყველა სახელმწიფოებში. დაწვრილებით ამ საკითხზე ჩვენ არ შეგჩერდებით. ჩვენთვის საყურადღებოა აღინიშნოს, რომ ანტიურ საზოგადოებათა წარმოების ყველა სახეები მთლიანად იყო აგებული მონების შრომაზე. აქედან იხვეჭდა ძალას ხელოსნური წარმოება, რომელიც წვრილი წარმოება იყო, სახელოსნოში მხოლოდ 3-4-5 მონაა. ძნელად შეხვდებოდით მანუფაქტორებს რამოდენიმე ათეული მონით. დარგი, სადაც ყველაზე მეტად იყო გამოყენებული მონების შრომა, ლატიფუნდიები (პლანტაციები) იყო. იყო მაღაროებიც, სადაც ათასეულ მონებს დაითვლიდით. ფართოდ იყო გამოყენებული აგრეთვე მონების შრომა ნაოსნობაში, განსაკუთრებით სამხედრო ფლოტში, სადაც ხშირად რამოდენიმე ათასეული მონა მუშაობდა.

ძალზე აუტანელი იყო მონების მდგომარეობა. იმისათვის, რომ მონას კვების ხარჯი აენაზღაურებია და მოგებაც დარჩენილიყო, საჭირო იყო მეტი ემუშავა და ნაკლები მოეხმარებია. ისეთი დაბალი ტექნიკის დროს, როგორსაც მაშინ ადგილი ჰქონდა, ეს იყო ადამიანის თანდათანობით მკვლელობა.

განსაკუთრებით აუტანელი იყო პლანტაციებზე და მაღაროებში მომუშავე მონების ბედი, სადაც ყველაზე უფრო ძლიერ მონას შეიძლება გაჭირვებით ერთი წელიწადი გაეძლო.

ეს იყო სწორედ იმის მიზეზი, რომ ანტიური ქვეყანა სულ მუდამ საჭიროებდა მონების ახალ კადრებს. მონების შოვნისათვის ყველა სახის ხერხს ხმარობდნენ: მონებად აქცევდნენ ხოლმე სამხედრო ტყვეების დიდ რაოდენობას, ზღვის ყაჩაღები იტაცებდნენ სანაპირო ქვეყნების მცხოვრებლებს და აქცევდნენ მათ მონებად; თანამედროვენი

სწუხდენ, რომ რომის ღარიბი მოქალაქენიც კი არ იყვნენ დაზღვეული მონად ქცევისაგან, რადგანაც მსხვილი მონათფლობელნი აიარაღებდნენ ბრბოს და სხვის მონების მტაცებლობასთან ერთად, იჭერდენ ყველას, ვინც კი გამოდგებოდა პლანტაციასზე სამუშაოდ, ყრიდენ მათ მონების ყაზარმებში, საიდანაც თავის დაღწევა ძალიან ძნელი იყო. ანტიურ ქვეყანას ქონდა ერთგვარი საერთაშორისო ბაზარი მონების. ასეთი იყო ერთ დროს (მე III-დან მე II-საუკუნეში ჩვენს ერამდე) კუნძული დელოსი ეგეოსის ზღვაზე, სადაც იმ დროინდელთა ცნობით, ყოველდღიურად მოყავდათ და ყიდდენ არა ნაკლებ ოცი-ათას მონას. ზემოთ აღნიშნულ საშინელ ექსპლოატაციის პირობებში მონების ყოლა და გაზრდა პლანტაციასზე და მალაროებში სამუშაოდ უაზრობა იყო, რადგანაც არ შეიძლებოდა დანახარჯის ანაზღაურება იმ მოკლე დროში, რომელშიდაც მონა ძლებდა სამუშაოზე. ამისათვის ანტიური ქვეყნის წარმოებაში მეტ წილად მოტაცებული და წართმეული მონა იყო ჩაბმული. მართალია, იყო დაწესებულებები, სადაც ზრდიდნენ მონებს, მაგრამ იქ გაზრდილი მონები წარმოებისათვის არ იყო გათვალისწინებული. აქ იზრდებოდნენ დახელოვნებული მზარეულები, მუსიკოსები, მსახიობები და ხელზე მოსამსახურენი. ერთი სიტყვით აქ იზრდებოდნენ მონები, რომლებიც გათვალისწინებული იყო მდიდრულ და ლამაზ სასახლეებში სამუშაოდ, სადაც ცხოვრების შინაარსი და მიზანი იყო, რაც შეიძლება გემოზე ეჭამათ ის ქონება, რომელსაც ისინი მონების სახელოსნოებს და ლატიფუნდიებს აგლეჯდნენ. რა თქმა უნდა ამ მონების ბედი გაცილებით უკეთესი იყო, ვიდრე მათი, ვინც წარმოებაში მუშაობდა. რა თქმა უნდა მეტად უფრო ხილდებოდნენ დახელოვნებულ მზარეულს, რომელიც ათეული ათასი მანეთი უჯდებოდათ, ვიდრე იაფად ნაყიდ ბარბაროსს,¹⁾ რომელიც გათვალისწინებული იყო წარმოებაში სამუშაოდ. სასახლის მონები გაცილებით უკეთეს პირობებში იყვნენ, ვიდრე ბევრი თავისუფალი მოქალაქე. მაგრამ ასეთი ბედნიერები მხოლოდ ერთეულები იყვნენ იმ ათასეულში, რომლებთა მდგომარეობაც შინაურ პირუტყვის მდგომარეობაზე გაცილებით უარესი იყო.

მონების არაადამიანური ექსპლოატაცია და მათი შეჯგუფება ერთ უზარმაზარ მასათ, რათქმა უნდა, შესანიშნავ ნიადაგს წარმოადგენდა უკმაყოფილებისა და აჯანყებებისათვის, მაშინ როდესაც მონებს დასაკარგავიც არაფერი გააჩნდათ. იმდენად საშინელი იყო მათი მდგომარეობა, რომ უარესის წარმოდგენა და მოლოდინი აღარ შეიძლებოდა. მხოლოდ როზგს, ბორკილს, მონების ყაზარმას და იარაღს შეეძლო მათი დამორჩილება. რომაელ ავტორთა სასოფლო-სამეურ-

1) ასე ეძახოდნენ ბერძნები და რომაელები ყველა სხვა ქვეყნისას.

წნო ნაწარმოებებში, დარიგებებთან თუ მეურნეობის ორგანიზაციის შესახებ, იყო აგრეთვე მითითებები მონების შენახვისა და მათგან თავდაცვის შესახებ აჯანყების შემთხვევაში. ადგილი ქონდა, მაგალითად, შემდეგ რჩევებს: რაც შეიძლება მაგრათ ჩაეკეტათ ღამით მონები, მონების ყაზარმებში აეკრძალათ მათთვის ჯგუფური შეკრებები, ერთად არ მოეხვედრებიათ ერთი ეროვნების მონები და ჩამოეგდოთ შური და მტრობა ეროვნებათა¹⁾ შორის.

მთავარი საშუალება მონების დამორჩილებისა იყო კარგი ორგანიზაცია სამხედრო ძალისა, ამ შემთხვევაში რომაელები ყველაზე დახელოვნებულნი იყვნენ. რომის ლეგიონები თავის ორგანიზაციით და ტაქტიკით ევროპის საშუალო საუკუნეების ჯარზე გაცილებით წინ იდგნენ, და არა თუ საშუალო საუკუნეების ჯარი, მე XVIII საუკუნის ჯარსაც მათგან ბევრი რამის სწავლა შეეძლო. მართალია ცეცხლისმსროლელი იარაღი მათ არ გააჩნდათ, მაგრამ მონების შეიარაღებულ ბრბოსთან და მეზობელ ქვეყნების ჯარებთან, რომის ჯარი შედარებით ისეთივე იყო, როგორც წარსული საუკუნის შუა დასავლეთ ევროპის ხალხთა ჯარი აფრიკის მონების ბრბოსთან.

მაგრამ აღარავითარი ზომებით აღარ შეიძლებოდა თავიდან აეცილებიათ სასოწარკვეთილებამდე მისული ხალხის ცდები თავისუფლების მოპოების და მდგომარეობის გაუმჯობესებისა. ანტიური ქვეყნის ისტორია აჭრელებულია მონების აჯანყებებით. რა თქმა უნდა, წვრილ აჯანყებების შესახებ ჩვენამდე არავითარ ცნობებს აღარ მოუღწევია. ჩვენ ვიცით მხოლოდ ის აჯანყებები, რომელთაც ფართო ხასიათი მიიღეს, მისი რიცხვიც საკმაო რაოდენობაა.

ჯერ კიდევ მე VI და მე V საუკუნეში ჩვენს ერამდე, საბერძნეთის სახელმწიფოში, სპარტაში, ხშირი იყო ილოტების²⁾ აჯანყებები, რომლის საშიშროების თავიდან ასაცილებლად სპარტაკელები მასიურად ჟლეტდნენ ყველაზე ურჩებს მათ შორის. არის ცნობები, რომ ფინიკიის მთავარ ქალაქში, ტირში, რომელიც ერთ-ერთ მსხვილ სამრეწველო და სავაჭრო ცენტრს წარმოადგენდა იმ დროში (IV საუკ. ჩვენს ერამდე) ადგილი ქონდა მონების დიდ აჯანყებას, რომლის შედეგადაც მონებმა თითქმის ძალაუფლება ჩაიგდეს ხელში. მონების დიდმა რაოდენობამ მიიღო მონაწილეობა ზემოაღნიშნულ კართაგენელ დაქირავებულთა აჯანყებაში. უგვიანეს დროიდან, მე III, II და I საუკუნიდან ჩვენს ერამდე, ჩვენ მოგვეპოვება ცნობები მონების

1) უნდა ითქვას რომ ექსპლოატაციის საქმეში და საერთოდ ექსპლოატაცია-ქმნილთა მართვაში, რომაელები ღირსეულ მასწავლებლად ჩაითვლებიან თანამედროვე ექსპლოატატორებისათვის. კერძოდ მათ მისცეს მშვენიერი მაგალითი ჩაგრულ ხალხთა მართვის „გაყავი და იმეფე“ -ს პრინციპზე.

2) ილოტებათ ცნობილია სპარტაკელების ქვეშევრდომი ტომები, რომელნიც საშუალონი იყვნენ მონებსა და ყმებში.

აჯანყებისა ათენში და ზოგიერთ მცირეაზიის სანაპირო ქალაქებში. ცხადია, ანტიურ ქვეყნის ყველა სახელმწიფოს ეცოდინებოდა თავის ისტორიაში მონების დიდი აღშფოთებანი.

მაგრამ ყველაზე დიდი აჯანყებების არენას რომი წარმოადგენდა, რომელიც ძველი დროის უდიდესი მონათფლობელური სახელმწიფო იყო. მონების აჯანყების ცნობები რომში, აღწევს ჩვენამდე მე III საუკუნის ბოლოდან. მონების მღელვარებებს შეუბრალებლად აქრობდნენ და ტყვეთ წაყვანილ მონაწილეთ თითქმის ყველას სჯიდნენ სიკვდილით, უნდა ითქვას რომ ხშირად სიკვდილით დასჯილთა რიცხვი რამოდენიმე ათას აღწევდა.

პირველი უზარმაზარი აჯანყება, რომელიც ხანგრძლივ ომად იქცა, მოხდა რომის კუთვნილ კუნძულ სიცილიაზე ჩვენს ერამდე 135 წელს. ეს კუნძული აღნიშნულ დროს, მონათფლობლობის ერთ-ერთ ცენტრს წარმოადგენდა. აქ იყო უზარმაზარი პლანტაცია, რომელიც მთელ იტალიას ამარაგებდა საკვები პროდუქტით — კერძოთ პურიით. მონების ექსპლოატაციას სიცილიაში ისე ქონდა მოკიდებული ფეხი და ისეთ განვითარებულ მოვლენას წარმოადგენდა, რომ ახლობელ ქვეყნების მსხვილი მონათფლობელები აგზავნიდნენ იქ თავის ზედამხედველებს სასწავლებლად.

135 წელს აღშფოთებულ მონების მიერ მოკლული იქნა მსხვილი პლანტაციის მეპატრონე. მკვლევლები დარწმუნებული იმაში, რომ მათ საშინელი სასჯელი მოელოდათ, მთას შეეხიზნენ, სადაც მონათფლობელებთან მებრძოლი შაიკა შექმნეს. აჯანყებულების პირველმა გამარჯვებამ მრავალი მონა შეკრიბა მათ გარშემო ახლობელ მიდამოებიდან. როდესაც მათ წინააღმდეგ გაგზავნილი სიცილიის მოადგილის ჯარი დამარცხდა, აჯანყებამ მთელი კუნძული მოიცო. სამი წლის განმავლობაში რომაელები აგზავნიდნენ სიცილიაში ელჩებს და საკონსულო ჯარებს.¹⁾ დიდი ბრძოლის შემდეგ აჯანყება ჩაქრობილ იქნა, მაგრამ სამი წელიწადი მაინც დასჭირდათ რომ კუნძულზე აღდგენილი ყოფილიყო მონათფლობელის შეზღუდული ბრძანებლობა.

მაგრამ მშვიდობიანობა ძალზე ხანმოკლე იყო... ოცდაათი წლის შემდეგ და უფრო ადრეც კვლავ იფეთქა ანალოგიურმა ახალმა აჯანყებამ. ომის დასაწყისი რომაელების დამარცხებით აღინიშნა, ისევ საჭირო გახდა კონსულის თოთხემტიათასეული ჯარი, კვლავ საჭირო იყო რამოდენიმე წელი აჯანყების საბოლოო ჩაქრობისათვის.

1) ელჩებად იყო წოდებული ორი უმაღლესი თანამდებობის პირი, რომლებსაც ყოველწლიურად ირჩევდნენ და რომელთ ხელშიც იყო მთელი აღმასრულებელი ძალა. კონსულები სამხედრო ხელმძღვანელობას განსაკუთრებულ შემთხვევაში კისრულობდნენ, და ეს ფაქტი ორივე კონსულის გაგზავნისა, მოწმობს მდგომარეობის სერიოზულობას.

მაგრამ ყველაზე უფრო ცნობილი აჯანყება, რომელმაც მართლა ფართო ხასიათი მიიღო, მოხდა თვით იტალიაში 75 წელს ჩვენს ერამდე, და რომელიც ცნობილი იყო სპარტაკის აჯანყებად. ამ აჯანყებაზე ჩვენ უფრო დაწვრილებით შევჩერდებით და შევეცდებით გამოვარკვიოთ კლასთა ბრძოლის რთული სოციალური დინამიკა მონებსა და მონათფლობელებს შორის; ფორმები, რომელიც ამ კლასთა ბრძოლამ მიიღო და ის შესაძლებლობანი, რომელსაც იგი თავის რაობაში იტევდა.

75 წელს ჩვენს ერამდე, კაპუეში, გლადიატორების სკოლიდან რამოდენიმე გლადიატორი¹⁾ გაიქცა. გაქცეულებს მეთაურობდა კელტი კრიგსი და თრაკიელი სპარტაკი²⁾. გაქცეულები ვეზუვის მთაზე მოთავსდნენ, საიდანაც ახდენდნენ დაცემებს მდიდარ რომაელების მახლობელ ვილლებზე. რაშიმ თანდათან იზრდებოდა, რომაელები იძულებული გახდნენ მიეღოთ მათ წინააღმდეგ საბრძოლო ზომები. იტალიის მილიციის სამიათასეულმა რაზმმა დაიკავა ვეზუვის ყველა გამოსავალი.

აჯანყებულები მოექცნენ უფსკრულსა და მრავალრიცხოვან მტერს შუა. აუცილებელ დამარცხების წინ იდგნენ. მოქნილ წნელისაგან მოქსოვეს გრძელი კიბე და ჩაეშვენ უფსკრულში, ისარგებლეს რა ღამის სიბნელით. უეცარი და გამბედავი თავდასხმით მათ გაფანტეს რომაელების რაზმი და დაიკავეს მათი ბანაკი. ამ გამარჯვებამ სპარტაკს დიდძალი იარაღი შესძინა და უფრო მეტი მიმდევართა ახალი რიცხვი, და როდესაც მის წინააღმდეგ გაგზავნილ იქნა ძლიერი რაზმი, იგი მათ გაშლილ ველზე შეხვდა და ხანმოკლე ბრძოლის შემდეგ სასტიკად დაამარცხა. ამ გამარჯვების შედეგად ინსურგენტების რიცხვმა ორმოც ათასს მიაღწია და იტალიის ერთ-ერთი უმდიდრესი მხარე კომპანია ჩაიგდეს ხელში. აჯანყებისათვის მეტად ხელსაყრელი პირობები იყო: რომაელების მთავარი ძალის ნაწილი ისპანიაში იყო, სადაც ისინი აჯანყებას აქრობდნენ, ნაწილი კი აწარმოებდა ბრძოლას აზიაში და მაკედონიაში. ადგილობრივი მცველები — იტალიის მილიცია, რომელთანაც აჯანყებულებს უხდებოდათ ბრძოლა, რა თქმა უნდა, ვერ შეედრებოდნენ ბრძოლებში გაფოლადებულ რომის ლეგიონ-

1) ერთ-ერთი საყვარელი გასართობი იყო რომაელ წარჩინებულთათვის გლადიატორების ბრძოლა — შეიარაღებულ მონების შეტაკება ცირკის არენაზე. მათ მოსამზადებლად სპეციალური საგლადიატორო სკოლები არსებობდნენ, სადაც ყველაზე ძლიერ და გამბედავ სამხედრო ტყვეებს აგზავნიდნენ. ყველაზე დიდი საგლადიატორო სკოლა რომის დიდ ქალაქში კაპუეში არსებობდა.

2) კელტები — თანამედროვე საფრანგეთის ძველი მოსახლეობის სახელწოდება. თრაკია — ერთ-ერთი მხარეა ბალკანეთის ნახევარკუნძულის.

ნებს. მალე მთელი იტალია და მათ რიცხვში მთელი რიგი დიდი ქალაქებისა დაიკავეს ინსურგენტებმა.

სპარტაკი და მისი მომხრეები შეეცადნენ აჯანყებისათვის ორგანიზაციული ხასიათი მიეცათ. აჯანყებულთა ბანაკში შემოღებულ იქნა მკაცრი წესრიგი, რეგულარულად სწარმოებდა სამხედრო მეცადინეობა; ხედავდა სპარტაკი ცხენოსანი ჯარის ნაკლოვანებას, სპარტაკმა ჩამოაყალიბა იგი, ან მიზნისათვის მან ცხენოსნობას მიჩვეული სამხრეთ იტალიის მონა-მწყემსები გამოიყენა. ჩაიგდო ხელში ჩრდილო-იტალიის ერთ-ერთი ნავთსადგური, შეეცადა ამ გზით შემოეტანა სპილენძი და იარაღის გამოსაჭედათ შემოიღო სახელოსნოები. აღსანიშნავია ის ფაქტი, რომ სპარტაკმა თავის ბანაკში აკრძალა ოქროს და ვერცხლის ხმარება.

რომაელებმა, რომელნიც თავზარდაცემულნი იყვნენ დამარცხებებით, შეშინებულნი მონათა მოძრაობის გაქანებით, გაგზავნეს სპარტაკის წინააღმდეგ ორივე ელჩი თავისი ძლიერი ჯარებით. ამავე დროს სპარტაკმა მოიყვანა წესრიგში თავის ძალები, გაემართა ჩრდილოეთისაკენ, ანთავისუფლებდა ყველგან მონებს და რიცხავდა თავის ჯარის რიგებში. ამგვარად მან გაიარა მთელი იტალია და მიაღწია თვით ჩრდილოეთის საზღვარს.

ჩვენამდე მოღწეული ცნობებით, სპარტაკის გეგმაში შედიოდა თავის გარშემო მთელი იტალიის მონების შემოკრება და ალაპის გზით მათი გაყვანა რომის რესპუბლიკიდან. სპარტაკს მიზანი თითქმის მიღწეული ქონდა, რომ მის ბანაკში უთანხმოებას თავი არ ეჩინა. აჯანყებულთა დიდი ნაწილი ამ გეგმის წინააღმდეგი იყო, მოწინააღმდეგეთა სათავეში მისი უახლოესი თანამშრომელი იდგა.

კრიგს სიბრიყვეთ მიაჩნდა ამდენი გამარჯვების შემდეგ მდიდარი იტალიის დატოვება. ცხადია, მას წარმოდგენილი ქონდა საბოლოო გამარჯვება რომაელებზე, რომელიც მას ბრწყინვალე მომავალს უქადდა. უთანხმოება დასრულდა იმით, რომ კრიგსი თავისი რაზმით ჩამოშორდა სპარტაკის მთავარ ძალებს. ისტორიკოსებს მოყავთ მთელი რიგი მიზეზები, რომელმაც სპარტაკის და კრიგის გათიშვა გამოიწვია. ლაპარაკობენ მათ პირად მდგომარეობაზე, ეროვნულ სხვადასხვაობაზე, რომელსაც ადგილი ქონდა აჯანყებულთა ბანაკში. სპარტაკი აღმოსავლეთის წარმოშობის მონებს მეთაურობდა: თრაკიელებს, დალმატებს, ბერძნებს, სირიელებს, მაშინ როდესაც კრიგის გარშემო კელტები და გერმანელები იყრიდნენ თავს.

ჩვენ კი ვფიქრობთ, რომ უთანხმოების მიზეზი უფრო ღრმა იყო. იქნებ შემთხვევით, შეუფერებლად ამ უთანხმოებაში გამოსახულება პოვა შინაგანმა წინააღმდეგობამ, რომელსაც თავის თავში ატარებდა მონების ყველა აჯანყებები.

მართლაც, სად უნდა მიეყვანა აჯანყებას მონები? დაუშვათ ყველაზე უმჯობესი რამ — აჯანყებულმა მონებმა საბოლოოდ გაიწარჯვეს. შემდეგ რა? მონები ხომ ვერ აიღებდენ ხელში მონათფლობელურ მეურნეობას. ამაშია ძირითადი ეკონომიური პირობების სხვაგვობა მონებსა და თანამედროვე პროლეტარიატს შორის.

მონების ლატიფუნდიებს შეუძლია არსებობა მხოლოდ მონების აუცილებელი შრომის ხარჯზე. ამის გარეშე იგი სრულიად კარგავს მნიშვნელობას, რადგან ასეთ პრიმიტიულ ტექნიკის დროს დაკმაყოფილება პირადი მოთხოვნილებისა უშუალო მწარმოებლის (მონა) მიერ, უფრო ინდივიდუალურ მეურნეობას შეუძლია, ვიდრე კოლექტიურს. მაშასადამე, მონების გამარჯვებას ორი შედეგი უნდა ქონებოდა, ან უნდა დაენგრია მონათფლობერური მეურნეობა და დაბრუნებოდა საწარმოო ფორმებს, რომელიც მონათფლობელურ საზოგადოებას უსწრებდა, ეს კი ნიშნავდა ანტიური საზოგადოების მთელი კულტურის განადგურებას, რომელიც მონების აუცილებელ შრომის ხარჯზე არსებობდა, ან და თვითონ გამარჯვებული მონები უნდა გამხდარიყვნენ მონათფლობელნი, ე. ი. მოხდებოდა უბრალო შეცვლა პიროვნებების, საზოგადოებრივი წარმოების ხასიათი და მთელი საზოგადოება იგივე დარჩებოდა.

ყველაფერი ეს მოხდებოდა გამარჯვების შემთხვევაში, ამისათვის კი საჭირო იყო რომის მთელი სამხედრო ძალის შერყევა, რაც, რა თქმა უნდა, სათუო ამბავი იყო. აჯანყებულ მონებს შეეძლოთ ცალკეული გამარჯვებები, მაგრამ რომის მთავარ ძალებთან შეტაკების დროს გამარჯვების იმედი არ შეიძლებოდა ქონებოდათ, რადგანაც მათ ისინი ბევრად ჯობნიდნენ სამხედრო ცოდნით, ორგანიზაციულობით და ტექნიკით.

ეს ალბათ კარგათ ესმოდა სპარტაკს, რომელიც ახლო იცნობდა რომის სამხედრო ძალას. გამარჯვებებმა ვერ დაასხეს თავბრუ, თავს ვერ მოიტყუებდა რომზე საბოლოო გამარჯვების იმედით. მისი გეგმა რომელიც აჯანყებულების გაყვანას გულისხმობდა რომის რესპუბლიკიდან, იყო ერთადერთი მიზანშეწონილი გამოსავალი შექმნილი მდგომარეობიდან. მაგრამ გარემოებამ შეუშალა ხელი ამ მიზნის შესრულებაში. რომთან ომმა მოულოდნელი სახე მიიღო.

კრიგის რაზმი განადგურებული იქნა რომაელების მიერ სამხრეთ იტალიაში, და ორივე ელჩი გაემართა სპარტაკისაკენ. ისინი დარწმუნებული იყვნენ გამარჯვებაში, მხოლოდ ერთი რამ აწუხებდათ, სახელდობრ, აჯანყებულების გაფანტვის მოსალოდნელი შემთხვევა, მაგრამ შეტაკების შედეგი სრულიად მოულოდნელი იყო. ორ თანამიმდევარ ბრძოლაში ორივე ელჩი სასტიკად დამარცხდა, მალე არანაკლები სასტიკი დამარცხება განიცადა ჩრდილო იტალიის რომის.

შოადგილემ. გამარჯვება ბრწყინვალე იყო, აჯანყებულთათვის ხსნილი იყო ყველა გზები, მაგრამ სწორედ ეს გახდა სპარტაკის აჯანყების საბოლოო დამარცხების მიზეზი.

შორსმჭვრეტელ სპარტაკს თავის გამარჯვებები მხოლოდ და მხოლოდ მით უნდოდა გამოეყენებია, რომ დაუბრკოლებლივ მოეყვანა სისრულეში იტალიიდან გასვლის გეგმა. მაგრამ გამარჯვებებისაგან თავბრუდახვეულ მის თანამომხეებს ამის გაგონებაც არ სურდათ. მათ ბოლომდე უნდოდათ ესარგებლათ თავის გამარჯვებებით მდიდარ იტალიაში. მათი დაჟინებით სპარტაკი იძულებული იყო კვლავ გაეგლო მთელი იტალია თავიდან ბოლომდე.

ამასობაში რომმა მოიმაგრა წელი აჯანყებულ მონებთან გადა-მწყვეტ ბრძოლისათვის. საერთო მტრის წინააღმდეგ გაერთიანდნ როგორც წარჩინებულთა ბატონობის მომხრენი, ისე გრაკების მიმდევარი—დემოკრატები. შეკრებილ იქნა დიდი სამხედრო ძალა, იარაღისაკენ მოუწოდეს აგრეთვე ვეტერანებს¹⁾. ახალი შეკრებილი სამხედრო ძალის მეთაურობა მარკ-კრასმა ითავა, რომელიც თავის დროის პირველი მდიდართაგანი იყო. ბრძოლა სამხრეთ იტალიაში სწარმოებდა, თუმცა შემდეგ ცვალებადი წასიათი მიიღო, სპარტაკი იძულებული იყო ეწარმოებია არა თავდასხმა, არამედ თავდაცვა. ზღვის ყაჩაღების დახმარებით ის შეეცადა სიცილიაში გადაეყვანა თავისი ძალები, რომ შესამედ აემხედრებია სიცილიელი მონები... მაგრამ მოატყუეს იგი ზღვის ყაჩაღებმა. იმათ, აიღეს რა შეპირებული თანხა, რომის სამხედრო ფლოტის შიშით, თუ მოსყიდვის გამო, აღარ გამოცხადდნ რეგიონის ნავთსადგურთან, სადაც სპარტაკმა შეკრიბა თავისი ძალები. ამასობაში კრასმა, რომელიც კვალდაკვალ სდევდა სპარტაკს, უზარმაზარი ჯებირით ჩამოაშორა რეგიონი ხმელეთს, რომ შიმშილით დაემორჩილებია სპარტაკი. ჯებირი საფრთხეს წარმოადგენდა, მაგრამ აქაც სპარტაკის ჭკუამახვილობამ გასჭრა. ზამთრის ბნელ ღამეში მოახერხა რომის მთელი რიგი სიმაგრეების გავლა და ამგვარად დააღწია თავი ალყას.

ასეთმა მოხერხებულმა ნაბიჯმა პირველ ხანებში სასოწარკვეთილებაში ჩააგდო რომის ჯარის მეთაური და იძულებული გახდა მოეთხოვა ჯარები ისპანიიდან და მაკედონიიდან. ძალების სიჭარბე მაინც რომაელების მხარეზე იყო. ამას გარდა აჯანყებულთა ბანაკში კვლავ თავი იჩინა უთანხმოებამ. კელტების რაზმები კვლავ ჩამოშორდნ მთავარ ძალას და ცალკეული ჯარი შექმნეს. კრასმა, გამარჯვებულ ნაბიჯების შემდეგ, მიიმწყვდია ისინი საფარში და გამძაფრებულ

¹⁾ ვეტერანი — ჯარისკაცია, რომელსაც დაუსრულებია სამხედრო სამსახურის ვადა.

ბრძოლის შემდეგ სრულიად ამოვლიტა. სპარტაკი იძულებული იყო უკან დახევა ეწარმოებია. ამას იგი ძალიან მოხერხებულად აკეთებდა და თან გზადაგზა საგრძნობ ზიანს აყენებდა რომის ჯარს. ერთ-ერთ შეტაკების დროს მან სრულიად გაანადგურა რომაელების ჯარის მოწინავე რიგები. მაგრამ ამ გამარჯვებამ მას ზიანი მეტი მიაყენა, ვიდრე სარგებლობა. გამარჯვებით გატაცებულმა ანჯაყებულებმა, სპარტაკის სურვილის წინააღმდეგ, გადასწყვიტეს ეწარმოებიათ რომაელებთან აშკარა ბრძოლა. ბრძოლა როგორც მოსალოდნელი იყო აჯანყებულთა დამარცხებით დასრულდა. თვით სპარტაკი მოკლულ იქნა ბრძოლაში, მასთან ერთად დაეცენ მისი უახლოესი თანამებრძოლნი, 6.000 მონა ჯვარზე იქნა გაკრული კაპუიდან რომამდე, მთელი გზის გასწვრივ....

ასე დასრულდა ანტიური ქვეყნის მონათა თავისუფლების მოპოების ყველაზე გრანდიოზული ცდა....

თავი მეოთხე

სპარტაკელთა აჯანყების მაგალითი ნათლად გვიჩვენებს კლასთა ბრძოლის გამოუვალობას ანტიურ ქვეყანაში. მონათფლობელური საზოგადოება ვერ ქმნიდა ახალ კლასს, რომელსაც ქონებოდა უნარი წარმოების ხელში ჩაგდების და მისი წაყვანისა, ტექნიკის გაუმჯობესების გზით. მონათფლობელური წარმოება არ წარმოადგენდა საწარმოო ძალთა შინაგან განვითარების პროცესს, არამედ იგი თავის რაობაში იტევდა წინააღმდეგობას სავაჭრო კაპიტალის მაღალ ფორმებსა და იმ ქვეყნების საწარმოო განვითარების დაბალ დონეს, რომელსაც იგი ექსპლოატაციას უშვებოდა, ამას კი არ შეეძლო მიეცა საწარმოო განვითარების ახალი ფორმების დასაბამი. ამისათვის კლასთა ბრძოლა ანტიურ ქვეყანაში რკალში იყო მოქცეული. ბრძოლები თავისუფალ მოსახლეობის ფენებს შორის ან კიდევ მონებსა და მონათფლობელებს შორის სარგებლობას გამარჯვებულ მხარეს თუ მოუტანდა, თორემ საწარმოო განვითარებას და საწარმოო ურთიერთობას იგი ვერ აიყვანდა ახალ საფეხურზე.

ანტიურმა საზოგადოებამ შექმნა ბრწყინვალე კულტურა, რომელიც აოცებდა შემდეგ თაობას და ახლაც აღტაცებაში მოყავს მასთან ახლო მდგომი ხალხი. გასაოცარია თითქოს, როგორ მიაღწია დაბალ ტექნიკის დროს ანტიურმა არხიტექტურამ, ქანდაკებამ, პოეზიამ და მეცნიერებამ ასეთ მაღალ დონეს? მაგრამ ეს გაუგებარია მხოლოდ პირველი შეხედვით: თუ კაპიტალისტური საზოგადოება, წელში გაწყვეტილი კონკურენციით, იძულებულია მუშათა კლასის ზედმეტი ღირებულებიდან წაგლეჯილი რაოდენობა მიუმატოს ძირი-

თად თანხას წარმოებისას, ასეთ რამეს ჩვენ ვერ დავინახავთ ანტიური ქვეყნის წარმოებაში.

მონათფლობელურ წარმოებაში ძირითად იარაღს მონა წარმოადგენდა. მოგება მისი აუცილებელ დროის ხარჯზე იქმნება. სად მიდის ეს მოგება? რა თქმა უნდა, წარმოებაში აღარ დაბრუნდება, რადგანაც მონები რომლებიც წარმოადგენენ საფუძველს, წარმოებაში ხვდებიან არაეკონომიური გზით. მაშასადამე მისი მხოლოდ მოხმარება შეიძლება. მონათფლობელური საზოგადოების გაბატონებული კლასის ცხოვრების ძირითად აზრს შეადგენდა მოხმარება ყველაფერი იმისა, რასაც ქმნიდა მონა. ამაში, მხოლოდ ამაში მდგომარეობდა აზრი იმათი არსებობის, სხვანაირად არც შეიძლებოდა. ამისათვის მოხმარების ხელოვნება ძალზე იყო განვითარებული ანტიურ ქვეყანაში. ყველაფერი ის რასაც ისინი აგლეჯდნენ მონებს, ან დაპყრობილ ქვეყნებს, მიდიოდა ლამაზი სასახლეების, საზოგადო აბანოების, თეატრების, ცირკების, ტაძრების აგებაში, არქიტექტორების, პოეტების, ფილოსოფოსების და მეცნიერების შენახვაში.

ანტიური ქვეყანა ბრწყინვალე პარაზიტს წარმოადგენდა, რომელიც ადამიანების სასიცოცხლო ენერჯის და დაპყრობილ ქვეყნების ხარჯზე ცხოვრობდა, რაც უფრო ნათელი, რაც უფრო დიდებული იყო მისი კულტურის ბრწყინვალეობა, მით უფრო მძიმე იყო გადასახადი დაპყრობილ მხარეებში, მით უფრო მეტი მონების ბრბო დაფავდა სულს მის წარმოებაში. მაგრამ, იმისათვის რომ ეარსებნა მონათფლობელურ წარმოებას და მასთან დაკავშირებულ კულტურას, საჭირო იყო მუდმივი ნაკადი მონების ახალი ბრბოებისა და განუწყვეტელი წყარო ძალადობით ხელში ჩაგდებულ სიპდიდრეებისა. ყველაფერი ეს კი შესაძლებელი იყო მხოლოდ გამარჯვებული დაპყრობებით. დაპყრობის დასასრული მონათფლობელურ წარმოების და ანტიური საზოგადოების დასასრული იქნებოდა. ამასთანვე თვით მონათფლობელური საზოგადოების არსებობა ქმნიდა დაცემის აუცილებლობას.

მართლაც, რაც უფრო მეტი იყვნენ მონები, მით უფრო მეტი ძალა იყო საჭირო მათი დამორჩილებისათვის — და მით უფრო ნაკლები ძალა რჩებოდა მონათფლობელურ საზოგადოებას ახალი დაპყრობებისათვის. თითქმის ათეული წლის შემდეგ სპარტაკელთა აჯანყების განადგურებიდან, ომების დროს რომაელ სარდლებს უჭირდათ ჯარის ადგილიდან ადგილზე გადაყვანა სამხედრო გეგმის თანახმად ამა თუ იმ რაიონში მონების მღელვარებისა გამო. ამასობაში რომაელებმა¹⁾ თავის დამპყრობელური ბრძოლები ხმელთა-

1) ანტიური ქვეყანა თავის არსებობის უკანასკნელ საუკუნეებში მთლიანად რომის ბატონობის ქვეშ იმყოფებოდა.

შუა ზღვის საზღვრების გარეშე გადაიტანეს, ამოსწორეს რა ახლო ქვეყნების მთელი გეოგრაფიული შესაძლებლობანი. ბრძოლების წარმოება შორეულ მხარეში უხდებოდათ, სადაც შედარებით მკაცრი ბუნება და მათთვის უჩვეულო პირობები იყო. ახალი დაპყრობებისათვის საჭირო ხდებოდა რაც შეიძლება მეტი ძალა, მაშინ როდესაც მონათმფლობელური საზოგადოების შინაგანი წინააღმდეგობის გამო მის საგარეო ძლიერ დაპყრობებს ბოლო უნდა მოეღობოდა. მოვლო კიდევ, ამასთანვე ერთად შესწყდა ის მაცოცხლებელი ძალა, რომლითაც ანტიური საზოგადოება არსებობდა.

დაიწყო დაცემა, რა თქმა უნდა არა ერთდროულად ყველგან, ყველაზე ადრე ეს იმპერიის ცენტრალურმა მხარემ განიცადა, სადაც სავაჭრო კაპიტალმა და წარმოების მონათმფლობელურმა საშუალებამ დაიწყო არსებობა და სადაც ამისათვის ყველაზე უფრო განადგურებას ჰქონდა ადგილი. საბერძნეთმა, სამხრეთ იტალიამ და სიცილიამ, დიდი ხნით ადრე, ანტიური ქვეყნის საერთო დაცემამდე, განიცადეს დაცარიელება.

აი სურათი საბერძნეთის საპროვინციო ქალაქის, რომელსაც დიონ ხიოსელი გვიხატავს: „თითქმის ორი მესამედი ჩვენი ოლქისა — ამბობს სახალხო კრებაში ერთი მოქალაქე — სიცარიელეს განიცდის, რადგანაც ჩვენ მათზე არ ვფიქრობთ და მცხოვრებლები არიან ძალიან ცოტა. მე თვით მიწების დიდი რაოდენობა მაქვს, არა თუ მთაში, ბარშიაც, და რომ ვინმემ იკისროს მისი დამუშავება, მე არა თუ მუქთად მივცემდი, არამედ ფულსაც სიამოვნებით დაუმატებდი. საჭიროა ნება დავრთოთ მოქალაქეებს საზოგადოებრივ მიწით და საბალახოები კ სრულიად უფასოთ სარგებლობისა ათი წლით, ხოლო სხვა ქვეყნისას ხუთი წლით, შემდეგ ცოტაოდენ ჭირნახულად... ეხლა ადგილი ცარიელდება ქალაქის ბჭეებთანაც. ზღუდეებს შიგნი ქალაქის მიწების დიდი რაოდენობა ნათესებისათვის და საბალახოთ არის გამოყენებული. გიმნაზია პურის ნათესებათ აქციეს, ასე რომ ჰერაკლეს და სხვა ღმერთთა და გმირთა ქანდაკებები პურში იმალებიან. ორატორი, რომელიც ლაპარაკობდა ჩემზე წინ, ყოველ დილით ერეკება ნახირს ბაზრისაკენ და აძოვებს მას საბჭოსა და სახალხო შენობის წინ... ოდესღაც მთელი ეს მხარე ერთ მდიდარ მოქალაქეს ეკუთნოდა, რომელსაც მრავალი ჯოგები ყავდა რქიანი ნახირის და ცხენების, რომელსაც მრავალი საძოვრები და ნაყოფიერი ნათესები ჰქონდა, ამასთანავე გააჩნდა დიდძალი ქონება. სიმდიდრისათვის ის მეფემ მოაკვლევინა, მისი ჯოგი წარეკეს და მის შემდეგ ეს მიწა გამოუყენებელია“.

ამას ადგილი ჰქონდა ჯერ კიდევ პირველ საუკუნეში ჩვენს ერამდე, როდესაც მთელი იმპერია აყვავების პერიოდში იმყოფებოდა.

თანდათანობით დაექანენ დაცემისაკენ ანტიური ქვეყნის ყველა ოლქები, მონათფლობელური წარმოება, რომელიც მიწების ახალ კადრებს ვეღარ ღებულობს, შემცირდა; დაიკარგა საქონლის წყარო, ვაჭრობაც ჩაკვდა. მონათფლობელებს კი თავისთავად ეკარგებათ ინტერესი მონების ექსპლოატაციისა, ვაჭრობის ჩაჭრობასთან ერთად. და ეს შეუძლებელიც იყო, რადგან მათ ახალი წყარო მონებისა არ გააჩნიათ. მონათფლობელები თავის მოთხოვნილებასაც ფრთებს აკვეცს. მონა ღებულობს არსებობისათვის ყოველივე აუცილებელს. მონათფლობელის ხელში მიდის მხოლოდ ზედმეტი რამ. მონები დამოუკიდებელ მეურნედ იქცენ — კოლონებად, როგორც მას უწოდებდნენ ძველ რომში. კოლონები — დამოუკიდებელი მიწადმომქმენდი იყვნენ, ეკავათ მსხვილ მესაკუთრის მიწა, რომლისთვისაც უნდა მიეცათ ღალა და ემუშავათ მის მეურნეობაში. კოლონის მდგომარეობა, რათქმა უნდა, მძიმე იყო, მაგრამ მონის მდგომარეობასთან შედარებაც არ შეიძლებოდა.

თანდათანობით ვაჭრობის დაცემასთან ერთად კოლონების ექსპლოატაციის ფორმებიც რბილდებიან. კოლონებს სცვლის ფეოდალურად დამოუკიდებელი გლეხი. მონათფლობელური წარმოება უთმობს ადგილს ფეოდალურს და მასთან ერთად ქრება ანტიური საზოგადოება თავისი კულტურით, ხელოვნებით, სახელმწიფო წყობით და კლასთა ბრძოლის თავისებური ფორმებით.

ანტიურმა საზოგადოებამ დიდი გავლენა მოახდინა კაცობრიობის განვითარების მთელ შემდეგ ისტორიაზე. ანტიურ სავაჭრო კაპიტალის მიერ კოლოსალურად წარმოებულმა, იარაღის და წარმოების საშუალებათა კონცენტრაციამ, აგრეთვე წარმოების მონათფლობელურმა საშუალებამ საფუძველი ჩაუყარა ფეოდალიზმის განვითარებას.

როდესაც რომის ლატრფუნდებმა ბაზართან კავშირი გასწყვიტა, სადაც მონების მაგივრად კოლონები იყვენ, მან ფეოდალური მამულის დასრულებული სახე მიიღო. დასავლეთ ევროპაში ფეოდალიზმის არაჩვეულებრივი მსწრაფლი განვითარება არ შეიძლება წარმოვიდგინოთ ანტიური ქვეყნის კავშირის გარეშე. მთელი რიგი ანტიურ საზოგადო ელემენტებისა, როგორიც იყო ხელოსნობა, ვაჭრობა, რათქმა უნდა, არ გაქრა მონათფლობელურ წარმოებასთან ერთად და როგორც შემადგენელი ნაწილი შევიდა ფეოდალიზმის რაობაში, ამ გარემოებამ შემდეგში დააჩქარა ფეოდალიზმის დაცემა და დაუახლოვა იგი კაპიტალისტურ ურთიერთობას. სწორედ ამ მიზეზების გამო იტალიაში და მის მახლობელ საფრანგეთის ნაწილში, სადაც უკვე მე-XI საუკუნეში იყო ფეოდალიზმის გახრწნის ჩანასახი, პირველად იკიდებს ფეხს კაპიტალისტური წარმოება.

გზადაგზა ზედმეტი არ იქნება აღენიშნოთ რომ ანტიურ ქვეყნის უშუალო გავლენა კაცობრიობის შემდეგ განვითარებაზე მარტო დასავლეთ ევროპით არ განისაზღვრებოდა. ექვს გარეშეა, რომ არაბეთის სავაჭრო კაპიტალის განვითარება, ჯერ კიდევ მეVII და მე-VIII საუკუნეში, რომელმაც მთელ თავის რკალში მოაქცია უზარმაზარი ტერიტორია ვიმალიდან და უდაბნო გობიდან პირენეამდე, უშუალო კავშირში იყო ანტიურ ქვეყანასა და ანტიურ სავაჭრო კაპიტალთან.

როგორც თავშივე იყო ნათქვამი, საბჭოთა ქვეყნის მკითხველი სუსტად იცნობს ანტიურ ქვეყანას. ამასთანავე აღსანიშნავია, რომ მრავალ თანამედროვე მოვლენებს ანტიურ საზოგადოებაში აქვს ფესვი. საკმარისია მიუთითოთ ქრისტიანობაზე და ბურჟუაზიულ სახელმწიფოებრივ უფლებებზე. ყველა ვისაც სურვილი აქვს წარმოდგენა ქონდეს კაცობრიობის განვითარების თანდათანობაზე, მინიმალურად უნდა ერკვეოდეს ანტიურ ქვეყნის ისტორიაში. ეს აუცილებელია მით უფრო, რომ პირველ მაგალითს კლასთა გამწვავებულ ურთიერთობისას და კლასთა ბრძოლის გაქანებისას, რომელმაც გამოძახილი პოვა კაცობრიობის განვითარების შემდეგ ისტორიაში, ანტიური ქვეყანა იძლევა. ბაბილონი, პირველი სოციალისტი, რომელიც შეეცადა თავის იდეების სინამდვილეში გატარებას, ატარებდა გრაქხის სახელს, და პირველი—დასავლეთ გერმანიის დიდი კომინისტური პარტია, გადავიდა რა პროლეტარიატის დიქტატურისათვის აშკარა ბრძოლაზე, სპარტაკის სახელი დაირქვა.

931/939
8 245

